

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ЕВОЛЮЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ВПЛИВІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Каховський Олег

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы социологических, экономических, политических влияний физического воспитания и спорта в украинском обществе на протяжении его истории. Проводится широкий сравнительный анализ влияний, иерархической ниши, степени развития и распространенности спорта, а также физической культуры в различных исторических периодах развития украинского социума, начиная со славянских племенных образований вплоть до современности. Определена историческая роль спорта в процессе формирования украинской нации и выделены основные средства манипулятивных воздействий на общественное сознание. Предоставлена историческая оценка и установлены основные причинно-следственные связи относительно событий и факторов, которые ускоряли или тормозили развитие спорта как отдельного социального института. Определено влияние спорта на становление украинской нации и формирования ее ментальности. В ходе исследования были выявлены средства манипуляций общественным сознанием с помощью спорта и физической культуры, которые могут оказаться эффективным в сегодняшних реалиях. Предложены направления для дальнейших исследований данной темы.

Ключевые слова: спорт, физическое воспитание, общество.

Annotation

In the article the questions of sociological, economic, political influences of physical education and sport are examined in Ukrainian society during his history. The wide comparative analysis of influence is conducted, hierarchical niche, degree of development and sport prevalence, and also physical culture in the different historical periods of development of Ukrainian of socium, since slavonic pedigree educations up to contemporaneity. The historical role of sport is certain in the process of forming of Ukrainian nation and the fixed assets of the manipulation affecting are selected public consciousness. A historical estimation is given, and basic causes and effects connections are set in relation to events and factors, which accelerated or braked development of sport as a separate social institute. Influence of sport is certain on becoming of Ukrainian nation and forming of its mentality. During research, facilities of manipulations were exposed by public consciousness by sport and physical culture, which can appear effective in today's realities. Offered direction for further researches of this theme.

Key words: sport, physical education, society.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Плюралізм соціальних інститутів сучасного світу у взаємодії між собою породжує складну багаторівневу структуру, що охоплює всі існуючі моделі суспільних утворень і формують соціальну свідомість індивіда. Україна як молода держава сьогодні потребує створення якісно нового, прогресивного суспільства. У цьому процесі ефективним є застосування маніпулятивних впливів на індивіда з боку соціальних інститутів. Зважаючи на те, що соціальна сутність людини має біологічний характер, найпотужнішими інструментами впливу стануть ієрархічні перестановки та взаємодії між найбільш давніми соціальними явищами. В процесі історичного розвитку багато з цих інститутів докорінно видозмінилися та трансформувалися у нові. Якщо відслідкувати історичний генезис окремих соціальних явищ, з'явиться можливість визначити, котрі саме з них є найдавнішими й безпосередньо впливають на свідомість і підсвідомість індивіда. Окрім того, такий аналіз еволюції соціального інституту дозволить побачити, оцінити та адаптувати історичний досвід і його впливи на суспільство. Оцінка прорахунків і досягнень минулих століть надасть можливість з більшою ефективністю застосовувати нові форми суспільних маніпуляцій.

Особливий інтерес для дослідження мають так звані «молоді» соціальні інститути, котрі голосно заявили про себе у XX ст. Серед таких явищ – фізична культура та спорт.

Нині ведеться активна наукова робота з вивчення історії, філософії, соціології та психології спорту. Однак більшість праць носять історіографічний або вузькоспеціалізований педагогічний характер. В той же час поза увагою залишилися проблеми визначення впливу фізичного виховання і спорту на формування свідомості українського суспільства впродовж віків. Розгляд історії українського спорту під кутом соціальної еволюції відкриває перед нами якісно новий базис для розробки й оцінки засобів соціального впливу на вітчизняне суспільство.

Мета досліджень – дослідити та проаналізувати розвиток маніпулятивних впливів фізичного виховання та спорту в українському суспільстві.

Методи дослідження. В ході роботи були використані аналітичний, порівняльно-історичний і проблемно-хронологічний методи.

Результати дослідження та їх обговорення. В роботі визначений вплив фізичного виховання та спорту на суспільне життя у такі періоди: III–VIII ст. – слов'янські додержавні соціальні утворення, VIII–XIII ст. – суспільство Київської Русі, XVI–XVIII ст. – козацький соціум, XVIII–поч. XX ст. – суспільство Російської імперії, 1917–1991рр. – радянське суспільство, з 1991 – сучасний український соціум.

Слов'янські додержавні соціальні утворення (III–VIII ст.). Даний період розвитку українського суспільства є початковим, кризовим періодом, котрий характеризується боротьбою роздроблених слов'янських племен за право закріпитися на територіях Полісся. Через жорсткі природні умо-

ви та сусідство з войовничими кочовими племенами у слов'ян з'явилась необхідність розробити систему фізичної підготовки аби готувати наступні покоління до військових лав і побутової і виробничої діяльності. Саме з цим пов'язані обряди ініціації юнаків у «священному лісі», коли їм доводилося окремо від племені проходити випробовування на кшталт змагань, полювання та походів, котрі загартовували в них силу та спритність. Така система фізичної підготовки давала прекрасні результати. Про це свідчать описи слов'ян іноземними істориками Прокопієм Кесарійським та Ібн-Фаландом, де вони описуються як люди з надзвичайно високим рівнем фізичного розвитку. Давньослов'янська система фізичної підготовки може вважатися базовою передформою фізичного виховання.

У соціальному житті слов'ян провідну роль відігравали традиційно-релігійні устої, котрі визначали ієрархію племені, взаємовідносини між різними соціальними групами і були основою для прийняття будь-якого суспільного рішення. Найвищими станами слов'ян як типового племенного суспільства були волхви та воїни, при чому роль перших набагато значиміша. Волхви спілкувалися з предками, приносили жертви, «передбачували майбутнє», охороняли традиції (свята й різноманітні обряди супроводжувалися різного роду організованою фізичною активністю). Тож, ми можемо тут прослідкувати окремий соціальний маніпулятивний елемент класу волхвів, які, усвідомлюючи значимість військової та фізичної підготовки, тісно пов'язували її з обрядово-традиційним життям, залишаючи за собою образ «наставника» для воїнів, тим самим забезпечували безпеку власному авторитету та племені.

Суспільство Київської Русі (VIII–XIII ст.). У соціальних процесах Київської Русі можна виді-

лити два якісно відмінні періоди: V–X ст. – дохристиянський період, X–XIII ст. – християнська доба.

Дохристиянський період (VIII–X ст.) характеризується процесами становлення руської державності, закріпленням влади київського князя, формування феодалного суспільства та розквітом язичницької культури.

Територіальна цілісність країни залежала від стану її армії. Відповідно, фізичне виховання перетворилося на інструмент, який гарантував безпеку держави і тому проникло у всі сфери життєдіяльності суспільства. Це призвело до створення першого маніпулятивного ідеалу – образу богатиря, який завдяки фізичній силі та відвазі захищає свою Батьківщину від зазіхань ворожих племен. Прослідковується закономірність: релігія і традиція перетворилися на знаряддя пропаганди фізичної підготовки та військової професії [1,2,3].

З прийняттям християнства спостерігається стрімкий розвиток Київської Русі в усіх сферах життя. За своєю формою і суттю вона трансформувалася із варварської держави, міць котрої формувалася виключно на військовій силі, на потужний культурний центр.

В цей період спостерігається різка зміна концепцій світогляду руського суспільства. Замість повної саморефлексії себе як частини природи, тепер у свідомості індивіда насильно насаджувалася християнська мораль та етика, що привело до утворення нової, унікальної системи світосприйняття. За християнськими канонами людина мала повністю віддавати себе життю духовному і відмовитися від тілесних благ. Звичайно, така концепція зустріла різкий опір у суспільстві, світогляд котрого базувався на світосприйнятті через відчуття. Це змусило християнство увібрати в себе язичницькі традиції. Тож, християнство використало тра-

диції фізичної підготовки слов'ян аби адаптувати останніх до нової релігії [1].

В цьому періоді слід відзначити такі особливості соціально маніпулятивних впливів:

- в християнському релігійному культурі фізичне виховання використовується як засіб впливу на суспільство;

- через неспроможність витіснити звичаї фізичної підготовки слов'ян, нова релігія змушена увібрати їх у соб;

- з'являються перші письмові описи тілесних ідеалів і поради щодо режиму рухової активності, проводяться лицарські турніри;

- інститут спорту не гальмує свій розвиток, а лише набуває специфічного відтінку, а образ атлета чи лицаря позиціонується як образ «захисника віри»;

Козацький соціум (XVI–XV-III ст.). Козацьке суспільство є феноменом соціальної моделі своєї доби. Таке утворення є класичним прикладом «військової республіки» на кшталт Спарти. Основним родом занять козацтва було ведення військових дій. У цьому випадку фраза: «війна годує сама себе» звучатиме, як «війна годує соціум». Існування такого суспільства без війни було неможливе за причиною відсутності у нього власної бази виробництва. Тож, увесь соціальний потенціал козацького соціуму був спрямований на побудову досконалої системи військової підготовки. В такому суспільстві система фізичної підготовки стала базисною у формуванні ієрархічно-соціальних взаємозв'язків. У цей період фізична підготовка та спорт в українському суспільстві тісно зв'язується із національною ідеєю. Не втрачає своїх позицій і релігія, благословляючи воїнів на боротьбу за віру та народ [3].

В цьому періоді можна виділити такі соціально-маніпулятивні аспекти:

- фізичне виховання формується як соціальне явище і набу-

ває масового характеру, стаючи відмінною рисою не окремого класу воїнів, а всього козацького соціуму;

- у зв'язку із тим, що козаки постійно боролися за свою незалежність, система фізичної підготовки міцно переплітається із національною ідеологією, що задає їй ідентичного забарвлення;

- релігія виступає в цей період як стимул до боротьби і носить мотивуючу функцію у системі фізичного виховання;

- фізичний розвиток і фізичні здібності козаків стають чинниками соціального зростання окремого індивіда. На керівні посади в козацькому суспільстві обирали завжди фізично розвинутих, бувалих воїнів;

- як і в період Київської Русі, система фізичної підготовки стає запорукою військової потужності, а отже й основним інструментом політичного впливу.

Суспільство Російської імперії (XVIII–поч. XX ст.). Ця епоха характеризується потужним розвитком і диференціацією соціальних утворень. На цьому етапі відбувається усвідомлення необхідності створення єдиної, універсальної; науково-обгрунтованої системи фізичного виховання та закладення її основ вітчизняними педагогами. Фізична підготовка тепер виступає не лише в якості бази для військової підготовки, а й починає розвиватися у оздоровчо-рекреаційному та естетичному напрямках. Спорт і фізична культура формуються як соціальні явища і проникають у всі сфери соціального життя [2]. Тож, на цьому етапі можна виділити соціально-маніпулятивні впливи:

- фізичне виховання стає частиною педагогічної програми, що означає його державну підтримку як інструмента підготовки до військової муштри та патріотичної пропаганди;

- фізичне виховання та спорт класово розмежовуються. Спорт доступний лише дворянству та

офіцерству. Фізичне виховання дворян зводиться до виховання естетичних форм, – на кшталт верхової їзди та танців, коли селянські діти проходять грубу школу гімнастичної військової муштри;

- починають проводитися перші спортивні змагання, котрі носять характер шоу і доступні окремим класам суспільства. Спорт позиціонується як елітарна культура;

- російська імперія стає співзасновником та членом МОК, що закріплює її статус як держави із прогресивним вищим класом суспільства;

Радянське суспільство (1917–1991pp.). Хоч інститут спорту і система фізичного виховання в державі були сформовані у радянські часи, шляхи їх розвитку є одними з найбільш дискусійних аспектів історії українського спорту. Зважаючи на те, що питання розвитку фізичного виховання та спорту є детально вивченим питанням, слід одразу перейти до його соціально-маніпулятивних впливів:

1. Система фізичного виховання потужно розвивається на основі сучасних досліджень російських біологів і педагогів. У 20-х роках XX ст., формуються перші комплекси ГПО. Фізичне виховання постає єдиною системою для всіх класів суспільства.

2. Образ «будівника комунізму» постає як образ досконало розвиненої людини, морально і фізично.

3. Фізичне виховання у школах носить характер підготовки до військової та спортивної діяльності. Комплекси ГПО не несуть в собі оздоровчо-рекреативного характеру. Із дитинства фізична активність і праця пов'язана із патріотично-ідеологічними мотивами.

4. Функцію ідеологічного забезпечення – натомість християнства бере на себе комуністичний світогляд.

5. Інститут спорту розглядається як інструмент геополітичного впливу. Спортсмен розглядається не з позицій олімпізму, а як солдат спортивної армії, ціль якого – добути перемогу будь-якою ціною.

6. Через велике міжнародне значення спорту в СРСР була сформована потужна матеріально-технічна база забезпечення спортивної діяльності та фізичного виховання [2].

Сучасне українське суспільство (з 1991 р.). Після здобуття Україною незалежності надважливим є процес формування самосвідомості українського суспільства як нового, ідентичного соціального утворення. Це пов'язано із тим, що перебуваючи у складі різноманітних геополітичних утворень, українське суспільство зазнало значних асимілятивних впливів. Зараз інститут спорту і фізичне виховання можуть стати саме тими чинниками, котрі ефективно вплинуть на формування самосвідомості українського суспільства, оскільки спорт став одним із найактуальніших соціальних явищ сучасності. Вагому роль у цьому процесі відіграло становлення професійного спорту, котрий позиціонує себе виключно як шоу. Олімпійські ігри та чемпіонати світу з кожним роком набувають усе більш яскравого політичного забарвлення. Також, з появою фітнес-концепцій сильно змінилась і система фізичного виховання, котра носить естетичний та оздоровчо-рекреаційний характер. У сфері спорту завдяки рекламі та ЗМІ щорічно обертаються колосальні фінансові ресурси. Можна лише уявити, якої сили набере спорт як маніпулятивний чинник, враховуючи прогрес у галузі ІТ [3].

Тож, розглянемо, як з моменту отримання незалежності спорт та фізичне виховання впливали на самоусвідомлення українського суспільства :

1. На Олімпійських іграх у Барселоні (1992 р.) Україна зма-

галася у «об'єднаній команді», що свідчить про неготовність суспільством прийняти розпад СРСР.

2. Вже у 1996 р. українська збірна виступає на Олімпійських іграх у Сідней окремою командою.

3. Під час «Помаранчевої революції» 2004 р. ряд спортсменів публічно виказують свою підтримку опозиційним силам, на фоні успішного виступу на олімпіаді у Сідней.

4. У 2006 р., після виходу збірної України з футболу до фінальної частини чемпіонату світу, українське суспільство охоплює національна ейфорія. Усі новини у ЗМІ пов'язані з виступами збірної, спостерігається мода на національний одяг та державні кольори.

5. У 2007 р. Україна та Польща здобувають право на проведення ЧЄ – 2012 з футболу, що на фоні «Помаранчевої революції» явно виглядає політичним заохотливим жестом.

6. Проведення Чемпіонату Європи позиціонувало Україну як цивілізовану європейську державу та спричинило сплеск патріотизму в українському суспільстві.

7. Під час подій жовтня 2013 – березня 2014 в Україні, на Олімпійських і Паралімпійських іграх в Сочі-2014 окремі олімпійці збірної України відмовлялися від виступів та бойкотували церемонію відкриття Паралімпійських ігор. Спостерігалась солідарність та підтримка протестувальників українськими та іноземними фанатськими рухами.

Висновки

В результаті аналізу генезису спорту й фізичного виховання як соціального явища та його вплив на свідомість суспільства, можна зробити наступні висновки:

1. Фізичне виховання та спорт зародилися одночасно з першими формами проукраїнських суспільних утворень і пройшли з ними еволюційний шлях від традицій-

но-обрядових елементів культури до повноцінних соціальних інститутів.

2. Визначено, що спорт і фізичне виховання є одними з найдавніших соціальних явищ в українському суспільстві, а тому гіпотетично можуть виступати потужним інструментом маніпуляції.

3. При дослідженні генезису впливів спорту та фізичного виховання на українське суспільство можна виділити такі методи маніпуляції: ігрові, містичні, обрядово-традиційні, ідеалістичні, військово-патріотичні, асимілятивні, ідеологічні, класово-ієрархічні, рекламні та змішані.

4. В ході дослідження було виявлено, що спорт і фізичне виховання є диференційованими атрибутами класів суспільства як частин культури (масовий та елітарний спорт).

5. Спорт став одним із чинників процесів усвідомлення ідентичності українським суспільством.

6. Фізичне виховання і спорт розвивалися в українському суспільстві лінійно й паралельно з основними суспільними поворотами і тенденціями.

7. Спорт і фізичне виховання є потужними інструментами соціально-маніпулятивних впливів.

Пропозиції й **перспективи подальших досліджень** у даному напрямі:

При подальшому дослідженні проблеми слід більш детально вивчити описані у роботі періоди задля цілісної відбудови систем маніпуляцій у окремі епохи.

Результати роботи слід застосовувати при виборі засобів з втілення соціальних проектів для будь-якої цільової групи. Надать можливість більш широко та комплексно оцінити й визначити причино-наслідкові зв'язки, що призводять до суспільних змін. Робота може слугувати основою для розробки ідеологічного та соціального

аспектів програм фізичного виховання молоді.

Література:

1. Вострокнутов Л. Д. Фізична культура українського народу в епоху козацтва (XV – XV-III ст.) // «Слобожанщина» – суспільно-політичний та теоретико-методологічний журнал. – Х., 1999 р. – Вип. 12. – С. 118–122.
2. Деделюк Н. А., Цьось А. В. Традиції фізичного виховання в Київській Русі: Монографія / Н. А. Деделюк, А. В. Цьось. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004.– 192 с.
3. Цьось А. В. Фізичне виховання в календарній обрядовості українців: Монографія / А. В. Цьось. – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 376 с.

